

O'ZBEKISTONDA ISTE'MOL-ISHLAB CHIQUARISH MUTANOSIBLIGI HOLATI

Inomov Vasliddin

Andijon davlat texnika instituti

“Iqtisodiyot” yo‘nalishi 4-kurs talabasi

Annotatsiya. Mazkur maqolada O‘zbekistonda iste‘mol va ishlab chiqarish o‘rtasidagi mutanosiblik nazariy va statistik yondashuvlar asosida tahlil qilinadi. Tadqiqotning dolzarbligi mamlakat iqtisodiyotida barqaror o‘shishni ta‘minlash, ichki bozor talablarini qondirish va ishlab chiqarish tuzilmasini iste‘mol ehtiyojlariga moslashtirish zarurati bilan izohlanadi. Maqolaning asosiy maqsadi – O‘zbekistonda iste‘mol–ishlab chiqarish o‘zaro bog‘liqligini aniqlash va mavjud mutanosiblik darajasini baholashdir.

Kalit so‘zlar: iste‘mol hajmi, ishlab chiqarish, iqtisodiy mutanosiblik, bozor mexanizmi, ichki bozor, tarkibiy nomuvofiqlik, makroiqtisodiy barqarorlik.

Kirish. Iqtisodiy tizimning barqaror faoliyati ko‘p jihatdan iste‘mol va ishlab chiqarish jarayonlari o‘rtasidagi mutanosiblikka bog‘liqdir. Bu mutanosiblik ishlab chiqarilgan mahsulot va xizmatlar hajmi hamda tuzilmasining aholi ehtiyojlari, to‘lov qobiliyati va iste‘mol tarkibiga mos kelishini anglatadi. Agar mazkur nisbatlar buzilsa, ortiqcha ishlab chiqarish, taqchillik, resurslardan samarasiz foydalanish va ijtimoiy-iqtisodiy beqarorlik yuzaga keladi. Shu sababli iste‘mol va ishlab chiqarish o‘rtasidagi muvofiqlik har qanday iqtisodiyot uchun muhim nazariy va amaliy masala hisoblanadi.

Bozor iqtisodiyoti sharoitida mutanosiblikni ta‘minlash jarayoni murakkablashadi. Ishlab chiqarish hajmi va tarkibi bozor signallari, narx mexanizmi, talab dinamikasi va raqobat sharoitlari asosida shakllanadi. Ishlab

chiqaruvchilar o'z qarorlarini iste'molchilar xatti-harakati va daromad darajasiga moslashtirmasa, talab va taklif o'rtasidagi nomuvofiqlik kuchayadi va makroiqtisodiy muvozanat buziladi. Shu nuqtai nazardan, iste'mol–ishlab chiqarish mutanosibligi bozor mexanizmining samarali ishlashini belgilovchi asosiy omillardan biridir.

O'zbekiston iqtisodiyoti uchun mazkur masala alohida dolzarblik kasb etadi. Mamlakatda iqtisodiy islohotlar, sanoat tarmoqlarining diversifikatsiyasi, ichki bozor kengayishi va aholi daromadlarining o'sishi iste'mol tarkibida sezilarli o'zgarishlarga olib kelmoqda. Bunday sharoitda ishlab chiqarish tuzilmasining iste'mol ehtiyojlariga moslashuvi, mahalliy mahsulotlar bilan ichki bozorni to'ldirish va importga qaramlik masalalari muhim ahamiyat kasb etadi.

O'zbekistonda iste'mol va ishlab chiqarish o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik. Iqtisodiy nazariyada iste'mol va ishlab chiqarish tushunchalari jamiyatning takror ishlab chiqarish jarayonining markaziy bo'g'inlari sifatida qaraladi. Ishlab chiqarish moddiy va nomoddiy ne'matlarni yaratish jarayonini ifodalaydi, iste'mol esa ushbu ne'matlardan ehtiyojlarni qondirish maqsadida foydalanishni anglatadi. Ushbu jarayonlar bir-biridan ajralgan holda mavjud bo'la olmaydi: ishlab chiqarish iste'molsiz iqtisodiy mazmunini yo'qotadi, iste'mol esa ishlab chiqarish natijasisiz amalga oshmaydi. Shu bois ular o'zaro uzviy bog'liq yagona tizimni tashkil etadi.

Makroiqtisodiy darajada iste'mol va ishlab chiqarish yalpi talab va yalpi taklifning asosiy tarkibiy qismlarini tashkil etadi. Aholi daromadlari, bandlik darajasi va narxlar tizimidagi o'zgarishlar iste'mol hajmiga ta'sir qilsa, ishlab chiqarish hajmi investitsion faollik, texnologik rivojlanish va resurslar mavjudligi bilan belgilanadi. Shu jarayonda iste'mol ishlab chiqarish uchun rag'batlantiruvchi omil sifatida namoyon bo'lib, bozor signallari orqali ishlab chiqarish tarkibining shakllanishiga ta'sir qiladi. Natijada iqtisodiy tizimda muvofiqlashtirilgan nisbatlar vujudga keladi.

O'zbekiston iqtisodiy modelida ichki iste'mol va ishlab chiqarishning o'zni alohida ahamiyat kasb etadi. Mamlakatda olib borilayotgan iqtisodiy islohotlar, ichki bozorni rivojlantirish, mahalliy ishlab chiqarishni qo'llab-quvvatlash va importni qisqartirish siyosati ustuvor yo'nalishlar sifatida belgilangan. Aholi daromadlarining o'sishi va iste'mol tarkibining murakkablashuvi ishlab chiqarish tarmoqlarining tarkibiy moslashuvini talab qiladi. Shu jihatdan ichki iste'mol va ishlab chiqarish o'rtasidagi bog'liqlik mamlakat makroiqtisodiy barqarorligini ta'minlashda muhim omil hisoblanadi.

So'nggi yillarda iste'mol tarkibida xizmatlar ulushi ortishi, sanoat mahsulotlariga bo'lgan talab diversifikatsiyalashuvi va texnologik jihatdan murakkab mahsulotlarga ehtiyojning oshishi ishlab chiqarish tuzilmasiga sezilarli ta'sir qilmoqda. Shu bilan birga, ayrim tarmoqlarda ishlab chiqarish imkoniyatlari iste'mol talabiga to'liq moslashib ulgurmasligi tarkibiy nomuvofiqliklarni yuzaga keltiradi. Bunday holatlar ichki bozor muvozanatiga ta'sir ko'rsatib, importga qaramlikning kuchayishiga olib kelishi mumkin.

Mazkur sharoitda **mutanosiblik tushunchasi amaliy ahamiyat kasb etadi**. Iste'mol–ishlab chiqarish mutanosibligi ishlab chiqarish hajmi va tarkibining real ehtiyojlarga mos kelishini, resurslarning samarali taqsimlanishini va iqtisodiy tizimning uzluksiz faoliyat yuritishini anglatadi. Agar mutanosiblik buzilsa, ortiqcha ishlab chiqarish yoki taqchillik yuzaga keladi, iqtisodiy samaradorlik pasayadi va makroiqtisodiy barqarorlik xavf ostiga tushadi.

Quyidagi jadvalda iste'mol va ishlab chiqarish o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikning umumiy tavsifini ko'rsatadi:

Ko'rsatkich	Iste'molning roli	Ishlab chiqarishning roli
Iqtisodiy tizimdagi o'zni	Talabni shakllantiradi	Taklifni ta'minlaydi
Rag'batlantiruvchi omil	Ehtiyoj va daromadlar	Resurslar va texnologiyalar

Bozor mexanizmidagi ta'siri	Narx signallarini shakllantiradi	Tovar va xizmatlar hajmini belgilaydi
Barqarorlikdagi ahamiyati	Talabning barqarorligini ta'minlaydi	Ishlab chiqarish uzluksizligini ta'minlaydi

Shunday qilib, iste'mol va ishlab chiqarish o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik O'zbekiston iqtisodiyotining barqaror rivojlanishi uchun zarur shart hisoblanadi. Ushbu bog'liqlikning muvozanatli ekanligini aniqlash, mavjud nomutanosibliklarni baholash va ularning iqtisodiy oqibatlarini tahlil qilish navbatdagi bo'limning asosiy vazifasidir.

O'zbekistonda iste'mol-ishlab chiqarish mutanosibligining hozirgi holati.

Iqtisodiy mutanosiblikni empirik jihatdan baholashda aholi iste'moli hajmi, ichki ishlab chiqarish dinamikasi hamda ularning o'zaro nisbatlari asosiy ko'rsatkichlar sifatida namoyon bo'ladi. O'zbekiston iqtisodiyoti sharoitida ushbu ko'rsatkichlar ichki bozor barqarorligi, aholi farovonligi va milliy ishlab chiqarishning raqobatbardoshligini aks ettiruvchi muhim indikatorlar hisoblanadi. So'nggi yillarda amalga oshirilgan iqtisodiy islohotlar, tarkibiy o'zgarishlar hamda ichki bozorni rag'batlantirishga qaratilgan siyosat iste'mol va ishlab chiqarish o'rtasidagi munosabatlarning yangi sifat bosqichga chiqishiga sabab bo'lmoqda.

Makroiqtisodiy tahlilda yalpi ichki mahsulotning shakllanishi quyidagi tenglama orqali ifodalanadi:

$$Y = C + I + (X - M)$$

bu yerda Y – yalpi ichki mahsulot, C – yakuniy iste'mol xarajatlari, I – investitsiyalar, X – eksport, M – import hajmini anglatadi. Ushbu tenglama iste'mol va ishlab chiqarish o'rtasidagi mutanosiblikni tushuntirishda muhim metodologik asos bo'lib xizmat qiladi. Chunki ishlab chiqarish hajmi (Y) bevosita iste'mol talabi (C) bilan bog'liq bo'lib, uning o'sishi yoki pasayishi ichki ishlab chiqarish tarkibiga, importga bo'lgan ehtiyojga va investitsion faollikka ta'sir ko'rsatadi.

So‘nggi yillarda O‘zbekistonda aholi iste‘moli hajmi barqaror o‘shish tendensiyasini namoyon etmoqda. Bu jarayon real daromadlarning ortishi, ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash mexanizmlarining kengayishi, kreditlash imkoniyatlarining yaxshilanishi hamda ichki bozor taklifining diversifikatsiyasi bilan izohlanadi. Iste‘mol tarkibida xizmatlar va sanoat mahsulotlari ulushining oshib borishi ishlab chiqarish sohasida ham tarkibiy moslashuvlarni rag‘batlantirmoqda.

Ichki ishlab chiqarish hajmi ham o‘shish tendensiyasiga ega bo‘lib, sanoat, qishloq xo‘jaligi va xizmatlar sektorlarida muhim siljishlar kuzatilmoqda. Mahalliyashtirish siyosati, kichik biznesni qo‘llab-quvvatlash va eksport salohiyatini oshirishga qaratilgan chora-tadbirlar ishlab chiqarish bazasining kengayishiga xizmat qilmoqda. Biroq ishlab chiqarishning iste‘mol tarkibiga moslashuvi murakkab va doimiy muvofiqlashtirishni talab qiluvchi jarayon bo‘lib qolmoqda.

Quyida Davlat statistika qo‘mitasining rasmiy ma‘lumotlari asosida iste‘mol va ishlab chiqarish ko‘rsatkichlarining yillar kesimidagi umumiy dinamikasi tavsifiy tarzda aks ettiriladi.

1-jadval. O‘zbekistonda iste‘mol va ichki ishlab chiqarish hajmlarining umumiy dinamikasi (2019-2024)

Yillar	Aholi iste‘moli indeksi	Ichki ishlab chiqarish indeksi
2019	115.2	105
2020	111.1	100.9
2021	110.0	108.8
2022	112.3	105.3
2023	108.8	106.3
2024	109.8	106.5

Izoh: Jadval O‘zbekiston Respublikasi Davlat Statistika qo‘mitasining rasmiy statistik ma‘lumotlari asosida muallif tomonidan tuzilgan.

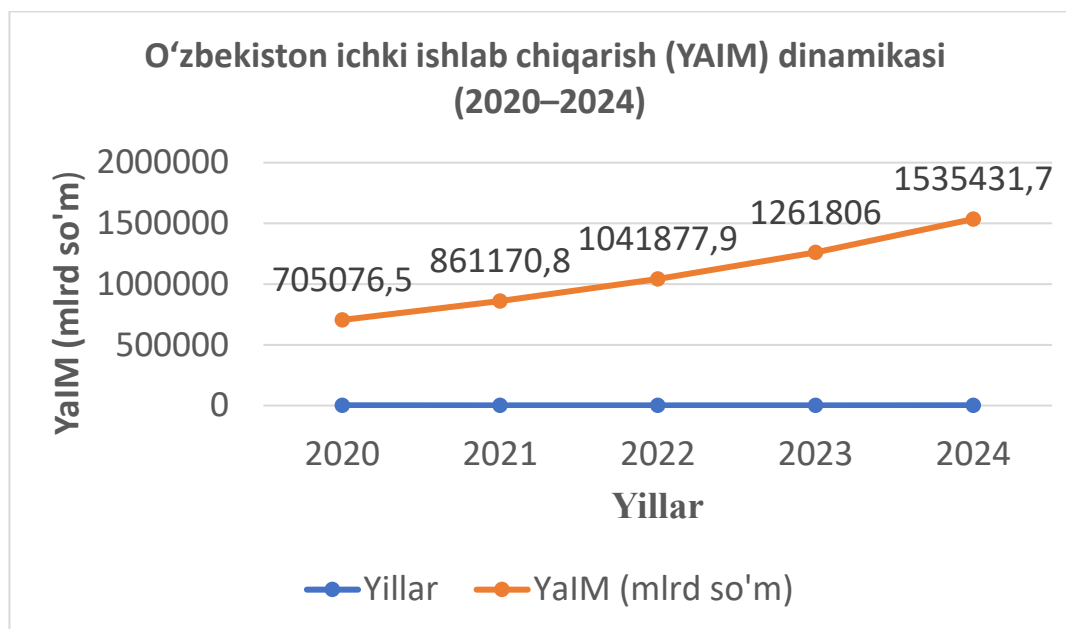

1-jadvalda iste'mol va ichki ishlab chiqarish ko'rsatkichlarining yillar kesimidagi umumiy dinamikasi keltirilgan. Jadvaldan ko'rinadiki, iste'mol hajmi o'sish sur'atlari ko'plab davrlarda ishlab chiqarish o'sishidan nisbatan yuqoriroq bo'lib kelmoqda. Bu holat ichki talabning tezroq kengayayotganini va ishlab chiqarishning ushbu talabga moslashuvi muhimligini anglatadi. Mazkur tafovut import hajmining ortish xavfini kuchaytirib, tashqi iqtisodiy bog'liqlikni oshirishi mumkin.

1-grafik. O'zbekiston uy xo'jaliklarining yakuniy iste'mol xarajatlari (2020–2024). Ushbu ko'rsatkich aholi iste'moli hajmini aks ettiradi. Ma'lumotlar O'zbekiston Respublikasi Statistika agentligi rasmiy yillik hisoblari asosida muallif tomonidan tayyorlandi.

1-grafikda (chiziqli grafik) O'zbekiston uy xo'jaliklarining yakuniy iste'mol xarajatlari dinamikasi aks ettirilgan. Grafikdan ko'rinishicha, iste'mol hajmi yillar davomida izchil o'sib borgan. Ushbu holat ichki bozor faolligining ortishi va iqtisodiy kengayish jarayonlari bilan bog'liqdir. Iste'molning barqaror o'sishi ishlabchiqarish uchun rag'batlantiruvchi omil bo'lib, investitsiyalar hajmining oshishiga ham xizmat qiladi.

2-grafik. O'zbekiston ichki ishlab chiqarish (YAIM) dinamikasi (2020–2024). YAIM hajmi milliy hisoblar bo'yicha joriy narxlarda (mlrd so'm) ko'rsatilgan. Ma'lumotlar O'zbekiston Respublikasi Statistika agentligi rasmiy yillik hisoblari asosida muallif tomonidan tayyorlandi.

2-grafikda (chiziqli grafik) ichki ishlab chiqarishning YAIM orqali ifodalangan dinamikasi tasvirlangan. Grafikdan ishlab chiqarish hajmining umumiy o'sish tendensiyasi yaqqol ko'zga tashlanadi. Biroq ayrim davrlarda ishlab chiqarish sur'atlari iste'mol o'sishiga nisbatan sekinroq bo'lgani kuzatiladi. Bu holat ichki bozor muvozanatini saqlash uchun qo'shimcha iqtisodiy mexanizmlarni talab etishini anglatadi.

Iste'mol va ishlab chiqarish o'rtasidagi nisbatlar tahlili shuni ko'rsatadiki, mutanosiblik faqat hajm jihatidan emas, balki tarkibiy moslik nuqtai nazaridan ham muhimdir. Agar ishlab chiqarish iste'mol talabining sifat va tuzilishiga mos kelmasa, bu importning ortishiga va ichki bozorning tashqi mahsulotlarga qaram bo'lib qolishiga olib keladi. Shu sababli import va ichki ishlab chiqarish o'rtasidagi bog'liqlik mutanosiblikni baholashda muhim indikator hisoblanadi.

Umuman olganda, O'zbekistonda iste'mol va ishlab chiqarish o'rtasidagi mutanosiblik nisbatan barqaror bo'lsa-da, u doimiy muvofiqlashtirishni talab

etuvchi dinamik jarayon sifatida namoyon bo‘lmoqda. Iste’molning tezroq o‘sishi ishlab chiqarish quvvatlarini kengaytirish, investitsiyalarni rag‘batlantirish va importni maqbullashtirishni talab qiladi. Ushbu jarayonlar muvofiqlashtirilmagan taqdirda, iqtisodiy beqarorlik xavfi kuchayishi mumkin.

Shu bois, keyingi bo‘limda iste’mol–ishlab chiqarish mutanosibligining buzilishi bilan bog‘liq muammolar hamda ularning iqtisodiy oqibatlarini batafsil tahlil qilinadi.

Iste’mol-ishlab chiqarish mutanosibligining buzilishi va uning iqtisodiy oqibatlarini. Iste’mol va ishlab chiqarish o‘rtasidagi mutanosiblik iqtisodiy tizimning barqaror faoliyat yuritishi uchun zarur shartlardan biri hisoblanadi. Ushbu muvozanatning buzilishi iqtisodiy jarayonlarning izchilligiga putur yetkazib, turli darajadagi makroiqtisodiy muammolarni keltirib chiqaradi. Nazariy jihatdan, nomutanosiblik ishlab chiqarish tarkibining iste’mol tuzilmasiga mos kelmasligi, ichki taklifning ichki talabni to‘liq qondira olmasligi yoki talabning ishlab chiqarish imkoniyatlaridan tezroq kengayishi natijasida yuzaga keladi. O‘zbekiston iqtisodiyoti sharoitida mazkur holat sanoat, qishloq xo‘jaligi hamda iste’mol tovarlari bozorida turli darajada namoyon bo‘lishi mumkin.

Nomutanosiblikning muhim sabablaridan biri ishlab chiqarish quvvatlarining tarkibiy jihatdan nomuvofiqligidir. Ya’ni, ishlab chiqarish asosan xomashyo yoki past qayta ishlangan mahsulotlarga yo‘naltirilgan bo‘lsa, aholi iste’moli yuqori qo‘shilgan qiymatli va tayyor mahsulotlarga bo‘lgan talab bilan tavsiflanadi. Bunday sharoitda ichki bozor ehtiyojlarini to‘liq qondirish qiyinlashadi. Bundan tashqari, daromadlar o‘sishi fonida iste’molning tez kengayishi, urbanizatsiya jarayonlari va turmush tarzining o‘zgarishi ham talabning ishlab chiqarishdan tezroq o‘shishiga olib keladi.

Ichki ishlab chiqarish yetarli bo‘lmagan sharoitda iqtisodiyot importga ko‘proq tayanishga majbur bo‘ladi. Importga yuqori bog‘liqlik qisqa muddatda ichki talabni qondirish imkonini bersa-da, uzoq muddatda mahalliy ishlab chiqaruvchilarning

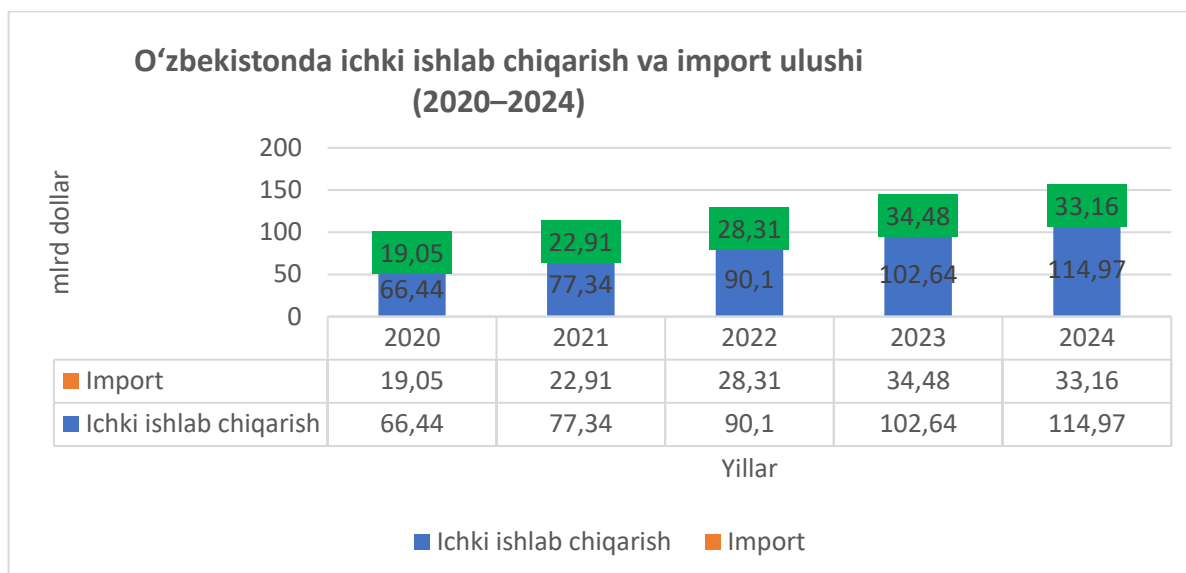
raqobatbardoshligini susaytiradi, sanoat rivojlanish sur'atlarini sekinlashtiradi hamda tashqi savdo balansiga bosimni kuchaytiradi. Bu holat makroiqtisodiy barqarorlik uchun potensial xavf omili sifatida namoyon bo'ladi.

Nomutanosiblik narxlar barqarorligi bilan ham uzviy bog'liqdir. Talabning taklifdan yuqori bo'lishi bozorda taqchillikni yuzaga keltirib, narxlarning oshishiga sabab bo'ladi. Natijada inflyatsion bosim kuchayadi, real daromadlar kamayadi va iste'mol tarkibida majburiy moslashuvlar yuz beradi. Shu sababli iste'mol–ishlab chiqarish mutanosibligi nafaqat real sektor, balki pul-kredit barqarorligi bilan ham bevosita bog'liq jarayon sifatida baholanadi.

Nomutanosiblikning uzoq muddatli oqibatlari yanada murakkab xarakterga ega bo'lib, ular iqtisodiy o'sish sur'atlarining pasayishi, tarmoqlararo disproporsiyalarning kuchayishi, hududiy tafovutlarning ortishi va bandlik muammolarining chuqurlashuvi orqali namoyon bo'ladi. Agar ishlab chiqarish iste'mol tuzilmasiga moslashmasa, iqtisodiy resurslardan foydalanish samaradorligi pasayadi va milliy iqtisodiyot potentsiali to'liq ishga solinmaydi.

Mazkur jarayonni “**muammo** → **sabab** → **oqibat**” mantiqiy zanjir orqali ifodalash mumkin. Ya'ni, muammo sifatida iste'mol va ishlab chiqarish o'rtasidagi nomutanosiblik yuzaga keladi; uning sabablari tarkibiy nomuvofiqlik, ishlab chiqarish quvvatlarining cheklanganligi va tashqi bozorga yuqori bog'liqlik bilan izohlanadi; oqibat sifatida esa narxlar beqarorligi, inflyatsiya, tashqi savdo muammolari va iqtisodiy o'sishning sekinlashuvi kuzatiladi.

Quyida ichki ishlab chiqarish va import ulushining taqqoslamasi sxematik tarzda beriladi.

3-grafik. Yig'ma ustunli diagramma. O'zbekistonda ichki ishlab chiqarish va import hajmlarining 2020–2024 yillardagi dinamikasi. *Ko'rinib turibdiki, ichki ishlab chiqarish barqaror o'sish sur'atiga ega bo'lsa-da, iste'mol talabining tez o'sishi import ulushining sezilarli darajada oshishiga olib kelmoqda. Bu holat iste'mol–ishlab chiqarish mutanosibligidagi nomuvofiqlikni aks ettiradi. Ma'lumotlar O'zbekiston Respublikasi Statistika agentligi va tashqi savdo statistikasi asosida muallif tomonidan tayyorlandi.*

Umuman olganda, iste'mol–ishlab chiqarish mutanosibligining buzilishi alohida bozor segmentlariga emas, balki butun makroiqtisodiy tizim barqarorligiga ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli mazkur jarayonni nazariy jihatdan tahlil qilish va uning oqibatlarini aniqlash samarali iqtisodiy mexanizmlarni ishlab chiqish uchun muhim ilmiy asos bo'lib xizmat qiladi. Ushbu masalalar keyingi — xulosa qismida umumlashtirilib, nazariy-analitik jihatdan baholanadi.

Xulosa. Mazkur maqolada O'zbekistonda iste'mol va ishlab chiqarish o'rtasidagi mutanosiblik masalasi nazariy va tahliliy yondashuv asosida o'rganildi. Olib borilgan tahlillar shuni ko'rsatadiki, iste'mol va ishlab chiqarish o'rtasidagi muvozanat iqtisodiy barqarorlikning muhim omili bo'lib, uning izdan chiqishi narxlar beqarorligi, importga yuqori qaramlik va makroiqtisodiy nomutanosibliklarni keltirib chiqarishi mumkin. Mazkur jarayon O'zbekiston

iqtisodiyoti sharoitida ham dolzarb bo‘lib, ichki bozorning rivojlanishi va ishlab chiqarish salohiyatining oshishi bilan chambarchas bog‘liqdir.

Tadqiqot natijalari O‘zbekistonda iste‘mol hajmining barqaror o‘sib borayotganini, ishlab chiqarish esa ushbu talabga moslashish jarayonida ekanini ko‘rsatadi. Shu bilan birga, ayrim tarmoqlarda ishlab chiqarish tarkibining iste‘mol tuzilmasiga to‘liq mos kelmasligi, import ulushining yuqoriligi va ichki taklifning yetarli darajada diversifikatsiyalanmagani asosiy muammolar sifatida aniqlandi. Bu holatlar uzoq muddatda iqtisodiy o‘sish sur‘atlarining sekinlashishiga, tashqi bozorga qaramlikning kuchayishiga va inflyatsion bosimlarning ortishiga olib kelishi mumkin. Iste‘mol–ishlab chiqarish mutanosibligini ta‘minlash uchun iqtisodiy siyosat doirasida bir qator muhim yo‘nalishlarga e‘tibor qaratish lozim. Jumladan, ichki ishlab chiqarishni rag‘batlantirish, yuqori qo‘shilgan qiymatli mahsulotlar ulushini oshirish, kichik va o‘rta biznes subyektlarini qo‘llab-quvvatlash hamda innovatsion texnologiyalarni keng joriy etish muhim ahamiyat kasb etadi. Shu bilan birga, importni optimallashtirish, ya‘ni strategik ahamiyatga ega bo‘lgan mahsulotlar bo‘yicha ichki ishlab chiqarishni kengaytirish orqali tashqi bog‘liqlikni kamaytirish zarur.

Mazkur tadqiqotning ilmiy ahamiyati shundaki, u iste‘mol va ishlab chiqarish o‘rtasidagi mutanosiblikni O‘zbekiston iqtisodiyoti kontekstida tizimli tarzda yoritadi hamda mazkur jarayonning makroiqtisodiy barqarorlik bilan bog‘liqligini ochib beradi. Amaliy jihatdan esa, keltirilgan xulosalar va yo‘nalishlar iqtisodiy siyosatni takomillashtirish, ishlab chiqarish tuzilmasini optimallashtirish va ichki bozorning barqaror rivojlanishini ta‘minlashda muhim metodologik asos bo‘lib xizmat qilishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Keynes J. M. *The General Theory of Employment, Interest and Money*. – London: Macmillan, 1936.

2. Krugman P., Wells R. *Macroeconomics*. – New York: Worth Publishers, 2018.
3. Mankiw N. G. *Macroeconomics*. – 9th ed. – New York: Worth Publishers, 2019.
4. Marshall A. *Principles of Economics*. – London: Macmillan, 1890.
5. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki. *Pul-kredit siyosatining asosiy yo‘nalishlari*. – Toshkent, 2022.
6. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki. *Makroiqtisodiy sharh va prognozlar*. – Toshkent, 2023.
7. O‘zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi. *O‘zbekiston iqtisodiyoti rivojlanishining asosiy tendensiyalari*. – Toshkent, 2022.
8. O‘zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi. *Milliy hisoblar tizimi va makroiqtisodiy ko‘rsatkichlar tahlili*. – Toshkent, 2023.
9. O‘zbekiston Respublikasi Statistika agentligi. *O‘zbekiston Respublikasining ijtimoiy-iqtisodiy holati*. – Toshkent, 2021.
10. O‘zbekiston Respublikasi Statistika agentligi. *Milliy hisoblar: YaIM, iste‘mol va jamg‘arma ko‘rsatkichlari*. – Toshkent, 2022.
11. O‘zbekiston Respublikasi Statistika agentligi. *Tashqi savdo statistikasi: import va eksport tarkibi*. – Toshkent, 2023.
12. Samuelson P. A., Nordhaus W. D. *Economics*. – 19th ed. – New York: McGraw-Hill, 2010.
13. Smith A. *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*. – London: W. Strahan and T. Cadell, 1776.
14. Todaro M., Smith S. *Economic Development*. – 12th ed. – Boston: Pearson, 2015.